

PENSIJU

REFORMAS

KONCEPCIJA

1117

PENSIJU REFORMAS KONCEPCIJA

SATURS

- I Konceptijā lietoto terminu vārdnīca
- II Pensiju reforma kā sociālās drošības sistēmas nozīmīgākā sastāvdaļa
- III Pašreizējās pensiju likumdošanas raksturojums
- IV Iespējamā situācijas attīstība, ja netiek veikta pensiju reforma
- V Pensiju reformu iespējamie varianti
- VI Reformas raksturojums
 - 1. Reformas mērķis
 - 2. Principi reformas izstrādē
 - 3. Sistēmas apraksts
 - 4. Valsts obligātā nefondētā pensiju shēma
 - 4.1. Mērķi
 - 4.2. Shēmas raksturojums
 - 4.3. Ieviešana
 - 4.4. Piezīmes
 - 5. Obligātā fondētā shēma
 - 5.1. Mērķi
 - 5.2. Shēmas raksturojums
 - 5.3. Ieviešana
 - 5.4. Piezīmes
 - 6. Privātā brīvprātīgā apdrošināšana
 - 7. Pārejas shēma
 - 7.1. Mērķi
 - 7.2. Shēmas raksturojums
 - 7.3. Ieviešana
 - 7.4. Piezīmes
- VII Nepieciešamie pasākumi reformas realizēšanai
 - 1. Organizatoriskie pasākumi
 - 2. Reformas etapi
 - 3. Pārejas finansēšanas problēmas

I Konceptijā lietoto terminu vārdnīca

Sociālās apdrošināšanas maksājums ir regulārs maksājums, ko veic darba devējs vai (un) darba ņēmējs vai persona pati, un kas rada sociāli apdrošinātas personas tiesības uz pensiju vai citām sociālajām garantijām.

Sociālās apdrošināšanas maksājumu tarifs ir bruto likme naudas izteiksmē vai procentos no darba algas vai citiem ienākumiem.

Apdrošināšanas prēmija ir maksājums par apdrošināšanu. Tā ir atkarīga no apdrošināšanas veida, apdrošināšanas līguma darbības termiņa, apdrošinājuma summas un tarifa likmes.

Pašnodarbinātas personas ir uzņēmēji; amatnieki; individuālie zemnieki; personas, kuras veic individuālo darbu; reliģiskā kulta kalpotāji; personas, kuras gūst ienākumus no reliģiskajām organizācijām vai par reliģisko ceremoniju izpildīšanu ārpus darba tiesiskajām attiecībām; personas, kas saņem samaksu pēc darbuzņēmuma līguma; citas personas, kas gūst ienākumus ārpus attiecībām ar darba devēju.

Brīvās profesijās nodarbinātās personas ir personas, kuras gūst ienākumus ārpus darba tiesiskajām attiecībām no nodarbinātības tēlotājmākslā, mūzikā, arhitektūrā un citās radošajās profesijās.

II Pensiju reforma kā sociālās drošības sistēmas nozīmīgākā sastāvdaļa

Sociālās drošības sistēmas galvenais uzdevums ir nodrošināt cilvēku cienīgai dzīvei nepieciešamos sociālos pakalpojumus, radot sociālo drošību un veicinot sociālo taisnīgumu.

Sociālās drošības sistēma ietver sociālo apdrošināšanu, kas ir likumdošanā reglamentētu obligāto sociālās apdrošināšanas veidu kopums dažāda vecuma iedzīvotāju grupu sociālai aizsardzībai.

Sociālo apdrošināšanu Latvijā reglamentē likums *Par sociālo nodokli*, kurš paredz pensiju, bezdarba un slimības apdrošināšanu, nenosakot apdrošināšanas tarifus pat katram no šiem apdrošināšanas veidiem.

Pensijas pēc sava īpatsvara ir absolūti lielākais maksājumu un izdevumu postenis (šobrīd vairāk kā 80 procenti) un to izkārtojums lielā mērā ietekmē pārējo sociālās apdrošināšanas reformas ietvaros paredzēto apdrošināšanas veidu sakārtošanu vai ieviešanu.

Sociālā drošības sistēmas attīstība, tai skaitā pensiju reforma tiek plānota esošā sociālā nodokļa atskaitījuma (38%) ietvaros, to citādāk un definētāk pārdalot.

Sociālās drošības sistēmas attīstībā ir paredzēta:

- Pensiju reformas īstenošana,
- Aprošināšanas pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām ieviešana,
- Veselības apdrošināšanas sistēmas realizācija,
- Apdrošināšanas bezdarba gadījumam ieviešana,
- Sociālās drošības standartu reglamentēšana u.c..

Pensiju reformas nozīmīgums izriet ne tikai no tās ilglaicīgās ietekmes, bet arī no pašreizējās iedzīvotāju vecuma - dzimuma struktūras, kuru tieši ietekmē esošā pensiju likumdošana.

III Pašreizējās pensiju likumdošanas raksturojums

Pašreizējo pensiju sistēmu Latvijā reglamentē Latvijas Republikas 1990.gada 29.novembra likums *Par valsts pensijām* (tā darbība daļēji apturēta ar Latvijas Republikas 1993.gada likumu *Par valsts pensiju pagaidu aprēķināšanas kārtību*) un 1990. gada 14. decembra likums *Par sociālo nodokli*.

Latvijā šobrīd ir 654 tūkstoši pensionāru, kuriem pensija ir piešķirta saskaņā ar šiem likumiem.

Atzinīgi vērtējot šo likumu pozitīvo lomu neatkarīgas valsts tapšanā un autonomas iedzīvotāju sociālās aizsardzības sistēmas radīšanā jākonstatē, ka tiem piemīt virkne trūkumu. Tie tika apstiprināti bez likumos ietvertu normu ekonomiskā un ilgtermiņa demogrāfiskā vērtējuma, tie ir dāsnāki nekā bijušās PSRS likumi un ir orientēti uz tai laikā pastāvējušo ražošanas spēku struktūru, izvietojumu un administrēšanu.

Rezumējot šos trūkumus var secināt, ka:

1. Likumi paredz vienkāršotu pensijas saņemšanas kārtību, kurā dominē valsts atbildība, bet katra indivīda ieinteresētība visas darba dzīves laikā aktīvi līdzdarboties tās attīstībā ir minimāla un konkrēti:

1.1. tiesības uz darba pensiju tiek iegūtas pie ļoti niecīga apdrošināšanas (darba) stāža (5 gadi). Tas ļauj lielu darba mūža daļu vispār nepiedalīt es sociālā budžeta veidošanā un ar salīdzinoši nelielu līdzdalību saņemt valsts garantētu darba pensiju;

1.2. pilnās pensijas aprēķināšanā netiek ņemts vērā cilvēka ieguldījums visa darba mūža periodā. Ir tiesības izvēlēties 5 labāk apmaksātos gadus pēc kārtas 15 gadu laikā - kas dod iespēju dažos gados nopelnīt maksimālo pensiju. Tas nozīmē arī iespēju sociāli netaisnīgai pensiju līdzekļu pārdalei no tiem, kas visu mūžu ir godprātīgi strādājuši un maksājuši sociālo nodokli tiem, kas to nav darījuši vai ir darījuši īsi pirms pensijas vecuma iestāšanās;

1.3. pensijas apmēra aprēķināšanai izmantotās formulas pamatā bija (ir) darba stāžs un darba alga, kuri nav saistīti ar indivīda līdzdalības apjomu iepriekšējās pensionāru paaudzes nodrošināšanā (apdrošināšanas iemaksu apjomu), kā arī neveicina viņu ieinteresētību līdzdarboties tajā;

1.4. sociālās vecuma pensijas tiek piešķirtas bez darba stāža un ienākumu vai īpašuma deklarēšanas, kas gan pašlaik iezīmē, gan nākotnē radīs situāciju, ka cilvēkiem, kuri strādā individuālu darbu, vada zemnieku saimniecības, pārstāv brīvās profesijas, bet neizdara sociālā nodokļa maksājumus, sasniedzot pensijas vecumu, neatkarīgi no viņu mantiskā stāvokļa, tiem garantēta sociālā pensija.

Kā šī ideoloģija ietekmē sociālo budžetu ir redzams jau šodien, 4 gadus pēc likuma spēkā stāšanās. Piemēram, sociālo nodokli nemaksā vairāk kā 328 tūkstoši cilvēkudarbības vecumā (starpība starp Statistikas komitejas uzrādīto nodarbināto skaitu un reģistrētajiem sociālā nodokļa maksātājiem - attiecīgi 1164 un 836 tūkstoši). No visiem individuālo uzņēmējdarbību reģistrējušajiem (individuālā darba veicēji - 123 tūkstoši no tiem individuālie uzņēmumi 13 tūkstoši) sociālo nodokli maksā tikai 1050 strādājošie, no 58 tūkst. reģistrētām zemnieku saimniecībām tikai 3500. Tas nozīmē, ka šie nodarbinātie nepiedalās esošās pensionāru paaudzes uzturēšanā, pārliedot to uz valsts budžeta pleciem un cerot uz šīm garantijām arī savās vecumdienās.

2. Likumdošana paredz daudz (arī no PSRS laikiem saglabātu un papildinātu) pensionēšanas atvieglojumu, kuriem nav norādīts to izdevumu kompensēšanas avots un kuri nav ekonomiski un demogrāfiski pamatojami:

2.1. pilnās pensijas tiek piešķirtas pie diferencēta (darba) apdrošināšanas stāža vīriešiem un sievietēm, kaut gan demogrāfiskie dati liecina, ka paredzamais mūža ilgums pensijas vecumu sasniegušajiem ir:

	vīrieši (gadi)	sievietes (gadi)
Pašreizējā pensionēšanas vecumā (vīr.60 - gadi, siev. - 55 gadi)	14,49	23,91

t.i. apgriezti proporcionāli likumā paredzētajai normai.

Vēl vairāk, sakarā ar to, ka sieviešu īpatsvars pensijas vecumā ir lielāks nekā vīriešu (vīrieši - 28,85% un sievietes - 71,15%), diferencētajam darba stāžam nav objektīva pamata un tas ierobežo pensiju lielumu esošajiem pensionāriem;

2.2. ir saglabāts PSRS laika princips ar pazeminātu pensionēšanas vecumu atsevišķām strādājošo kategorijām. Pazeminātais pensionēšanas vecums personām, kuras strādāja kaitīgos apstākļos, veido situāciju, ka darba devējs netiek stimulēts uzlabot darba apstākļus, bet šajos apstākļos strādājošie ir ieinteresēti turpināt šādi strādāt. Tikai 1994.gadā uz šādiem noteikumiem ir pensionēti 10,5 tūkstoši cilvēku, kas palielina pensionāru īpatsvaru sabiedrībā un kopumā samazina valsts iespējas palielināt pensijas;

2.3. ir noteikts samazināts sociālā nodokļa maksājums atsevišķās tautsaimniecības nozarēs strādādājošiem bez šos izdevumus kompensējošu ienākumu avotu uzrādīšanas, t.i. lauksaimniecībā nodarbinātajiem - 18,5% + 1%, kas rezultātā sociālajā budžetā "ienes" 4% līdzekļu, bet "paņem" pensiju izmaksām 21% vai 21,4 miljoni Ls 1994.gada 9 mēnešos. Tas nozīmē, ka tieši šādu summu nav iespējams izmantot pensiju indeksācijai;

2.4. ir saglabāti un paplašināti no PSRS laikiem pastāvošie darba stāžam pielīdzināto "nodarbinātības" veidu uzskaitījumi nenorādot ienākumu avotus no kuriem kompensēt šos izdevumus.

Piemēram:

- obligātais kara dienests un tam pielīdzinātie dienesti,
- virsdienests karavīriem un dienests virsniekiem LR armijā,
- pēcvidusskolas apmācība,
- bērnu audzināšana mājās līdz 8 gadiem (bijušajā PSRS - 3 gadi, Vācijā -2 gadi), utt.

Arī šie neiegūtie ienākumi kavē pensionāru materiālā stāvokļa uzlabošanu un radīs problēmas pensiju sistēmai nākotnē;

2.5. ir saglabāts zems pensionēšanas vecums (1.pielikums), kas pamatojoties uz demogrāfiskām prognozēm (2004.g. 24,9%) palielina pensionāru īpatsvaru kopējā iedzīvotāju struktūrā tādējādi atkal palielinot pensijām nepieciešamo līdzekļu apjomu.

3. Sociālā nodokļa administrēšanas likumdošana ir orientēta uz 1990.gada pastāvējušo iespēju vienveidīgi administrēt lielos valsts uzņēmumus un nav mainīta atbilstoši tam, kā ir mainījušās īpašuma formas laikā pēc šī likuma pieņemšanas.

3.1. Likumā *Par sociālo nodokli* nav precīzi nodalīti maksājumi pa izdevumu posteņiem (pensijas, bezdarbs, slimības utt.), kas negatīvi ietekmē darba devēju un darba ņēmēju attieksmi pret šo nodokli kopumā;

3.2. Esošā sociālā nodokļa slodzes sadale (37% darba devējam un 1% darba ņēmējam nav personificētas iemaksu uzskaites) un maksāšanas kārtība veido situāciju, kurā gan darba devēji, gan darba ņēmēji ir ieinteresēti savstarpēji vienoties un neuzrādīt faktisko darba samaksu. Tas nozīmē, ka sociālajā budžetā neienāk ievērojamas summas, kuras varētu izlietot pensionāru un citu apdrošināto materiālā stāvokļa uzlabošanai.

IV Iespējamā situācijas attīstība, ja netiek veikta pensiju reforma

Ja visdrīzākajā laikā netiks veikta pensiju reforma, tad tuvākajos gados un arī ilgtermiņa perspektīvā ir paredzama pensijām nepieciešamā iekšzemes Kopprodukta (IKP) daļas palielināšanās, kas negatīvi var ietekmēt gan esošo pensionāru materiālo stāvokli, gan valsts attīstību kopumā sekojošu iemeslu dēļ:

1. Pašreizējā - pārdales sistēma - kļuvusi dārga un prasa lielus līdzekļus gan no sociālā nodokļa maksātājiem. Turklāt pensiju līmenis ir zems, bet pensiju saņemošo personu skaits visai liels un arvien pieaugošs. Nepieciešami arvien lielāki resursi, lai segtu sociālos izdevumus.

Jau pašlaik salīdzinoši liela daļa no IKP tiek novirzīta pensiju izmaksai, kas nosaka augstas sociālās apdrošināšanas iemaksas un lielu budžeta līdzekļu patēriņu. 1991.gadā šī daļa sastādīja 7,8 %, 1993.gadā - 9,6 %, 1994.gadā - 11,8 % 1995.g. (plāns) 9,7 procenti.

Pensionāru skaita un pensiju izdevumu izmaiņas Latvijā 1991.-1995.gadā

	1991.g.	1992.g.	1993.g.	1994.g.	1995.g.
1. Nodarbināto skaits (tūkst.)	1397	1345	1245	1205	1180
2. Pensionāru skaits (tūkst.)	641	654	658	661	664
3. Vidējais pensijas apmērs (Ls)	2,26	8,14	14,76	25,30	29,11
4. Kopējie sociālā nodokļa ieņēmumi (milj.Ls)	15,2	101,3	167,0	225,4*	269,2*
5. Izdevumi pensiju izmaksai (milj.Ls)	11,2	62,2	141,0	199,6	232,1*
6. Izdevumi no sociālā nodokļa ieņēmumiem (%)	73,7	61,4	84,4	88,6*	84,4
7. Izdevumi no iekšzemes kopprodukta (%)	7,8	6,2	9,6	11,8	9,7

* sagaidāmā izpilde

** 1995. gada budžetā apstiprinātais

Šādā situācijā vienīgie pensiju izdevumu palielināšanas avoti varētu būt: valsts budžeta daļas pieaugums, kas vēl vairāk ierobežos jau tā niecīgās valsts investīciju iespējas, vai sociālā nodokļa palielināšana.

Tas savukārt prasītu papildus administrēšanas izdevumus, bremsētu ekonomikas attīstību kopumā, veicinot ēnu ekonomikas paplašināšanos un nelegālu nodarbinātību, kas nozīmētu to, ka faktiskie ienākumi sociālajā budžetā būtiski nepalielināsies.

2. Latvijā ir augsts iedzīvotāju novecošanās līmenis un zems pensionēšanas vecums. Vairāk kā piektā daļa valsts iedzīvotāju (1994.gada sākumā - 22,2 %) ir pensijas vecumā. Par šīm tendencēm liecina arī Latvijas Universitātes demogrāfu izstrādātās prognozes. Nākamo 10 gadu laikā (1994.-2004.), pastāvot pašreizējam pensionēšanās vecumam, pensijas vecuma iedzīvotāju īpatsvars pieaugs no 22 % līdz 24,9 %. Tā rezultātā palielināsies arī darbības vecuma iedzīvotāju slodze ar pensionāriem no 391 līdz 439 uz 1000 iedzīvotājiem. Ņemot vērā arī slodzi ar bērniem, izriet, ka 1000 darbaspējīgajiem iedzīvotājiem 2003.gadā būs jāapgādā 759 bērni un pensionāri, kas novedīs pie tā, ka pensijas un pabalstus nevarēs palielināt vai tos būs jāsamazina.

3. Pastāvot pašreizējai demogrāfiskajai un ekonomiskajai situācijai (uzņēmumu pārstrukturēšana un svārstīgs bezdarbs), saglabājot esošo pensiju sistēmu, nākamajos 10 gados samazināsies nodokļa maksātāju skaits, kā rezultātā samazināsies arī ieņēmumi no sociālā nodokļa. Tajā pat laikā, iedzīvotāju novecošanās rezultātā pieaugs sociāli aizsargājamās sabiedrības daļa, kuras nodrošināšanai būs nepieciešami arvien lielāki līdzekļi.

4. Iepriekšējos punktos izklāstītie argumenti un prognozes ir balstītas uz esošo vidējo mūža ilgumu ņemot vērā to, kas notiks, ja vispārējās ekonomiskās atveseļošanās un sociālo jautājumu sakārtošanas (veselības aizsardzība, medicīna, vide) un darba aizsardzības sistēmas pilnveidošanas rezultātā samazināsies nelaimes gadījumu un darba traumų skaits (nomirst 31% vīriešu vecumā no 20 līdz 60 gadiem) un pagarināsies vidējais mūža ilgums.

Pēc aptuveniem aprēķiniem, saglabājoties esošajam vīriešu un sieviešu īpatsvaram pensijas vecumā (attiecīgi 28,85% un 71,15%) katrs vidējā mūža ilguma pagarināšanās gads papildus maksā vairāk kā 200 miljonu Ls.

5. Pastāvošā pensiju sistēma nav pasargāta no iespējamajiem satricinājumiem, jo tai nav iespēju izveidot pietiekamu finansu līdzekļu rezervi pat dažiem mēnešiem (piemēram Zviedrijā - 5 gadu finansu līdzekļu rezerve), kā arī tas, ka cilvēki nav ekonomiski ieinteresēti iesaistīties šīs rezerves un fondu veidošanā.

V Pensiju reformu iespējamie varianti

Esošajā situācijā, pēc Labklājības ministrijas domām, ir iespējami četri reformas pamatvarianti:

1. Saglabāt esošo pārdales (paaudžu solidaritātes) pensiju sistēmu, to pilnveidojot, pārveidojot un mēģinot novērst augstāminētos trūkumus un atrisināt problēmas.

2. Pieņemt lēmumu par pāreju uz pilnīgi fondētu sistēmu (Čīles modelis), ierobežojot valsts atbildību un līdzdalību iedzīvotāju sociālajā aizsardzībā tikai ar uz ienākumu deklarācijām bāzētiem, izdzīvošanas minimumu nodrošinošiem pabalstiem iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem.

3. Pieņemt lēmumu par "jaukta", daļēji uz pārdales principa, daļēji uz fondēta principu balstītas pensiju reformas koncepcijas izstrādāšanu un ieviešanu.

4. Atteikties no apdrošināšanas principa pensiju jomā un pensijas maksāt no valsts budžeta (atbilstoši pārveidojot nodokļu sistēmu), nosakot to apjomu atbilstoši valsts ekonomiskajam stāvoklim (Dānija, Nīderlande).

Izvērtējot visus par un pret Labklājības ministrija uzskata, ka Latvijas apstākļiem būtu piemērots trešais modelis - jaukta pensiju sistēma, kurā būtu gan valsts garantētā pensiju daļa, gan telpa fondētai uzkrājumu veidošanai, līdzīgi kā, piemēram, Kanādā, Zviedrijā (reforma notiek pašlaik) uc. valstīs.

VI Reformas raksturojums

1. Reformas mērķis

Pensiju reformas sociālais mērķis ir garantēt pensionāru sociālo drošību un pensiju sistēmas sakārtošanu:

1. Radot drošu, uz obligātām individualizētām sociālās apdrošināšanas iemaksām balstītu, efektīvu un maksimāli vienkārši administrējamu finansēšanas sistēmu, kas nodrošinātu sociālās garantijas personām, kas ar savām iemaksām piedalījušās tās veidošanā.

2. Nodrošinot esošo pensionāru materiālā stāvokļa uzlabošanu ierobežojot to skaita pieaugumu turpmākajos gados un diferencējot pensiju apmērus atbilstoši darba mūža veikumam.

3. Mazinot lielas sabiedrības daļas neapmierinātību par šobrīd eksistējošo relatīvi nīvējošo pensiju shēmu, nodrošinot izmaksu tiešu saistību ar konkrētas personas izdarītajām iemaksām.

4. Paredzot iespējas un "telpu" fondētam apdrošinājumam kā līdzeklim ar kura palīdzību proporcionāli pārdalīt valsts un katra indivīda atbildību par nodrošinājumu vecumdienās.

5. Stimulējot valsts ekonomisko attīstību veicinošu uzkrājumu un investīciju tirgus veidošanos kā garantiju labākai un pilnvērtīgākai sociālās drošības sistēmai Latvijā.

2. Principi reformas izstrādē

Latvijas situācija, kurā plānveida ekonomika tiek pārveidota par tirgus ekonomiku, prasa, lai pensiju reformu realizētu, ievērojot sekojošus principus:

1. vienkārša un skaidra pieeja, kura spētu saglabāt stabilitāti neatkarīgi no ekonomiskām izmaiņām plašā diapazonā;
2. viegli uztverama pieeja, kura nodrošinātu plašu sabiedrības izpratni un atbalstu;
3. pieeja, kas ievēro vecākās paaudzes labklājības vēsturi un rada labklājības līmeņa celšanos visiem;
4. pensiju reforma kā atbalsts vispārējam reformu procesam valstī.

3. Sistēmas apraksts

Jauno pensionēšanas sistēmu Latvijā paredzēts veidot 4 līmeņos, no kuriem pēdējais ir laikā ierobežots pārejas perioda līmenis. Šī pensiju reformas koncepcija neietver invaliditātes un apgādnieka zaudējuma pensiju sistemu detalizētu aprakstu, kuras vēl izstrādājamas papildus vecuma pensiju pamatshēmai.

1.līmenis.

Valsts obligātā nefondētā pārdales pensiju shēma, kuru veido ievērojot, galvenokārt, sociāla rakstura apsvērumus. Sevišķi svarīgs šīs shēmas uzdevums ir panākt minimāla iztikas līmeņa nodrošināšanu pensijas vecuma iedzīvotājiem.

2.līmenis.

Obligātā fondētā shēma, kas nodrošina mērenu iepriekšējā ienākuma aizvietošanu strādājošiem, kuru ienākumi ir salīdzinoši vidēji vai augsti.

3.līmenis.

Privātā brīvprātīgā shēma, kas balstās uz personas individuālu lēmumu uzkrāt savā rīcībā esošos līdzekļus. Šī shēma ir paredzēta tiem, kuri sasniedzot pensijas piešķiršanai nepieciešamo vecumu, vēlas saņemt augstāku pensiju.

4.līmenis.

Pārejas shēma. Pārejas periodā, kas varētu turpināties 50 un vairāk gadu, tiek izveidots pārejas līmenis, kas nodrošina ar pensiju piemaksām tos, kuri jau ir pensijas vecumā, kā arī pirmspensijas vecuma strādājošos, kuri nevar pilnībā piedalīties obligātajā otrā līmeņa shēmā un tā vietā saņem papildus piemaksu pie pensijas. Lai pārejas laika paaudzei, t.i., jau pensijas un pirmspensijas vecumā esošajiem, garantētu normālu, kaut arī ierobežotu ienākumu līmeni, tiek izmantoti dažādi papildus ienākumu avoti; līdzekļi no privatizācijas, pagaidu finansu palīdzība, ārvalstu kredīti, valsts iekšējie aizņēmumi, valsts budžeta dotācijas u.c., ja līdzekļu daudzums izrādās nepietiekams.

Turpinājumā tiks detalizēts katrs līmenis un pārejas mehānisms, argumentēts izvēlētais risinājums.

4. Valsts obligātā nefondētā pensiju shēma

Šī shēma nodrošina visas personas, kuras sasniegušas 65 gadu vecumu, ja tām ir pensijas saņemšanai nepieciešamie nosacījumi t.sk. apdrošināšanas stāžs, kā arī tos, kuri šodien jau pensijā. Pensiju veido pamatpensija un papildpensija.

Personām, kurām nav nepieciešamā apdrošināšanas (darba) stāža, minimālu ienākumu līmeni nodrošina caur sociālās palīdzības shēmu.

4.1. Mērķi.

Šai pensijai jānodrošina minimāls ienākumu līmenis pensijas vecuma iedzīvotājiem, lai novērstu nabadzību šīs iedzīvotāju grupas vidū. Tas uzskatāms par pirmā līmeņa shēmas galveno uzdevumu. Shēmas obligātais un sociālās apdrošināšanas principā bāzētais raksturs veido zināmu saiti starp obligātiem visu iedzīvotāju izdarītiem sociālās apdrošināšanas maksājumiem un gala rezultātā sniedzamo pakalpojumu līmeni. Tādējādi darba devēji un darba ņēmēji ir ieinteresēti izdarīt sociālos maksājumus, legāli piedalīties darba tirgū. Vienlaikus šāda shēma lielā mērā atbilst priekšstatiem par sociālo taisnīgumu, jo likvidē stimulu noslēpt savu nodarbinātību (iedzīvotāji ir ieinteresēti izdarīt sociālos maksājumus, legāli piedalīties darba tirgū) vai daļu savas izpeļņas.

4.2. Shēmas raksturojums

Visi iedzīvotāji vecumā no 18 līdz 65 gadiem tiek ietverti shēmā ar obligātiem maksājumiem no algām, cita ienākuma vai aktīviem.

Valsts nosaka minimālo iemaksu līmeni un tās tiek samazinātas tikai īpašos likumā noteiktos gadījumos, t.i. sakarā ar augstākās izglītības iegūšanu, obligāto karadienestu, bezdarbu vai atvaļinājumu bērna kopšanai iemaksas tiek izdarītas no valsts budžeta.

Iemaksas apmērs nodarbinātiem tiek noteikts proporcionāli darba ienākumiem. Sakarā ar to, ka pašnodarbinātie, t.sk. mazajā biznesā, lauksaimniecībā un brīvajās profesijās strādājošie netiek pakļauti obligātai 2.līmeņa apdrošināšanai, viņiem noteiktas augstākas iemaksas.

Gada ienākumam, no kura tiek izdarītas iemaksas, nosaka maksimālo apmēru. Šo maksimālo apmēru pārskata ne biežāk kā reizi gadā. Šāda robeža varētu būt 3 līdz 5 tautsaimniecībā nodarbināto vidējās mēnešalgas. Tādējādi jebkurš ienākums, kas pārsniedz šo robežu tiktu izslēgts no 1.līmeņa shēmas.

Pensiju veido pamatpensija un papildpensija. Pilna pamatpensija pienākas personām, kurām ir pilns apdrošināšanas stāžs, t.i., 47 gadi. Pensijas apmēru samazina par 2% par katru gadu, par kuru nav veiktas iemaksas. Pilna pamatpensija, t.i. minimālā pensija, tiek noteikta par pamatu ņemot iztikas minimumu pamatojoties uz ekonomisko stāvokli valstī. Normālos tirgus ekonomikas apstākļos pieaugot ienākuma līmenim, iztikas minimums veidos apmēram 20% no vidējās bruto algas (pie nosacījuma, ka algu pieaugums apsteidz cenu pieaugumu).

Bāzes pensijas aprēķinam tiek izmantota sekojoša formula:

$$P_b = P_{\text{const}} - (47 - AS) * 0.02 * P_{\text{const}}$$

kur

P_b - bāzes pensija,

P_{const} - valstī noteiktā minimālā pensija,

AS - personas apdrošināšanas stāžs gados.

Papildpensija tiek aprēķināta par pamatu ņemot personas mūža laikā izdarītās sociālās apdrošināšanas iemaksas. Ja persona 47 gadu laikā katru gadu veikusi iemaksas no vidējās algas, tad viņas papildpensija būtu apmēram 20% no viņas izpeļņas jeb 20% no indeksētas vidējās izpeļņas tautsaimniecībā. No izpeļņas atkarīgā daļa tiek precīzi aprēķināta proporcionāli dzīves laika izpeļņai pēc sekojošas formulas:

$$P_p = \frac{\sum K_{vi}}{47} * P_{\text{const}}$$

(valsts) - nodrošina minimālo pensiju

kur

P_p - papildpensija,

K_{vi} - personas gada izpeļņas attiecība pret tautsaimniecībā nodarbināto vidējo izpeļņu tajā pat periodā.

Maksimālās pensijas apmērs (pamata + papildpensija) tiek ierobežots ar divām 2 minimālām pensijām. Pensionāra minimālā pensija (ja viņa faktiski nopelnītā pensija ir mazāka par noteikto minimālo pensiju) tiek garantēta ar piemaksu, pamatojoties uz dzīves līdzekļu testu, kuru faktiski uzsāk piemērot tikai pēc reformas pabeigšanas. Šī piemaksa tiek finansēta no valsts vai pašvaldības budžeta līdzekļiem.

Pieaugot ienākumu līmenim, iztikas minimumam atbilstošu minimālo pensiju veidos apmēram 20% no vidējās bruto algas. Vidējās algas pelnītājs ar pilnu apdrošināšanas stāžu saņems pensiju, kura aizvietos viņa mūža ienākumus 40% līmenī un nodrošinās pietiekamu, kaut arī pieticīgu dzīves līmeni. Tiek noteikts papildus ierobežojums, ka kopējā individuālā pensija no abiem līmeņiem (valsts nefondētā un obligātā fondētā) nedrīkst pārsniegt 70% no vidējās individuālās izpeļņas.

Papildnosacījumi:

1. Sociālās apdrošināšanas iemaksas netiek apliktas ar nodokļiem, bet pensijas izmaksas pakļaujas aplikšanai ar nodokļiem atbilstoši iedzīvotāju ienākuma nodokļa likumam.

2. Darba devēja un darba ņēmēja sociālās apdrošināšanas iemaksas kopā ar prēmijām otrā līmeņa fondētajai sistēmai tiek iekasētas ienākumu gūšanas vietā. To apjomu apstiprina Ministru kabinets vai Saeima.

3. Valsts vai pašvaldību budžets kompensē izdevumus, kas nepieciešami, lai veiktu piemaksas pie pensijām personām, kuru pensijas ir mazākas par noteikto minimālo pensiju.

4.3. Ieviešana.

Tiem, kas jau ir pensionēti, pensiju pārrēķina saskaņā ar darba periodu un apdrošināšanas stāžu, piemērojot pašreizējos stāža aprēķināšanas noteikumus.

Maksimālo pensiju pārejas laikā aprēķina pēc 33 gadu perioda, pakāpeniski paaugstinot nominālo periodu paralēli pensijas vecuma normalizācijas procesam. Minimālā pensija tiek noteikta apmēram 20% apmērā no vidējās algas tautsaimniecībā, vienlaikus ņemot vērā valsts ekonomiskās iespējas.

Faktiski nelielas izmaiņas pensiju līmeni notiks uzreiz pēc pensiju reformas spēka stāšanās, jo tiks pārrēķinātas jau piešķirtās pensijas, kuras ir diferencētas pēc darba stāža un saistītas ar noteiktiem budžeta ierobežojumiem.

Pensijas, kas piešķirtas par darbu sevišķi smagos un sevišķi kaitīgos vai smagos un kaitīgos darba apstākļos, kā arī izdienas pensijas tiek pārrēķinātas atbilstoši speciāliem pārejas noteikumiem stāža pielīdzināšanai.

Pēc tam, kad jaunā sistēma ir ieviesta, iedzīvotājiem vecumā starp 18 gadiem un pašreizējo pensijas vecumu (55/60), iemaksu periodu nosaka ieskaitot darba periodus līdz 1991.gada 1.janvārim, apdrošināšanas periodus (1991.g.janvāris - reformas sākuma datums), tiem pievienojot faktiskos maksājumu periodus pēcreformas posmā.

Vispārējais pensionēšanas vecums tiek palielināts gan vīriešiem, gan sievietēm, sākot ar 1995. gadu un līdz 2015. gadam. Pakāpeniski 10-20 gadu laikā tas kļūst vienots, t.i. 65 gadi. Paralēli tam, tiek palielināts arī iemaksu perioda garums, kāds nepieciešams pilnas pamatpensijas saņemšanai. Agrāka pensionēšana no 60 gadiem ir iespējama, bet šajā gadījumā 1.līmeņa pensija tiek samazināta par 6% par katru gadu pirms noteiktā pensijas vecuma sasniegšanas.

Lai precīzi aprēķinātu nepieciešamos līdzekļus, valsts obligātajai nefondētajai shēmai iemaksu likmi katru gadu Saeima vai Ministru kabinets nosaka atsevišķi.

Pirmā līmeņa shēma paredz apvienot pārdales principu ar zaudētā ienākuma kompensācijas principu. Šīs shēmas negatīvā ietekme uz darbaspēka pieprasījumu un piedāvājumu darba tirgū ir minimāla. Tomēr tās ieviešana pārejas periodā var radīt bezdarba un tā radīto seku amortizēšanai nepieciešamo līdzekļu pieaugumu.

Šobrīd vidējā reālā izpeļņa ir zema un strādājošo izpeļņas sadalījums ir ļoti saspīests. Tas nozīmē, ka izpeļņa tikai ar mazām novirzēm svārstās ap vidējo rādītāju.

Uzsākot reformu šādos apstākļos, tās mērķis sasniegt pensijas apmēru robežās starp 20% un 40% no vidējās algas, var tikt realizēts pakāpeniski.

Tam nepieciešami vairāki nosacījumi :

- tehniskie, t.i. iemaksu iekasēšana, uzskaitē, pensiju aprēķināšana un izmaksa atbilstoši reformas shēmai;
- pārdales, t.i. ekonomiska iespēja pārdalīt noteiktu daļu no lekšzemes kopprodukta starp dažādām paaudzēm;
- politiskie, t.i. politisks lēmums un politiska griba un vara to realizēt;

Pilnas pamatpensijas līmenis tiek sasniegts pakāpeniski indeksējot to ar cenu indeksu, kamēr pieaugot vidējai algai un algu apmēru atšķirībām dažādās grupās, tas sasniedz 20% robežu, kas uzskatāma par pietiekamu.

Papildpensija, tas ir no izpeļņas atkarīgā daļa, pieaug pakāpeniski. Tām personām, kuras reformas sākuma brīdī jau ir pensionētas, papildpensiju pārrēķina no pieņemtās teorētiskas izpeļņas, kas noteikta kā procents no vidējās algas tautsaimniecībā. Piemēram, 100% no vidējās brutto algas par 1994.gadu būtu 77.26 Ls.

Personām, kuras pensionējas reformas laikā papildpensiju aprēķina pēc galīgiem noteikumiem, ievērojot viņu faktisko izpeļņu. Tā kā periods, par kuru izdarītas iemaksas atbilstoši reformas nosacījumiem, pieaug tikai pakāpeniski, faktiskā izpeļņa tiek ņemta vērā par pēcreformas gadiem, bet pirmreformas periodu atspoguļošo faktisko izpeļņu aizstājoša teorētiskā izpeļņa.

Šāda pensijas aprēķināšanas kārtība gan neņem vērā faktiskās atšķirības personas izpeļņā pirms reformas, taču nodrošina vienādu līdzīgu pieeju dažādu paaudžu cilvēkiem un arī tehniski ir samērā viegli realizējama.

4.4. Piezīmes.

Lai gan pensiju izdevumi reformas sākumposmā salīdzinot ar esošo shēmu samazināsies nenožīmīgi, tiem būs nepieciešamas iemaksas mērenā līmenī. Tas, kā arī sociālā nodokļa administrēšanas uzlabošana, ļaus kaut nedaudz samazināt esošo iemaksu likmi, tādējādi radot vietu prēmiju iemaksām otrajam fondētajam līmenim.

Progresējot reformām, kas novedīs pie reāla algas pieauguma un augstākas nodarbinātības, reālai iemaksu bāzei jāpieaug, atļaujot turpmāk samazināt iemaksu likmi, vienlaikus palielinot intervālu arī starp kopējo 1.līmeņa pensiju un pamatpensiju.

Ļoti aptuveni aprēķini rāda, ka vidējā darba devēju un darba ņēmēju iemaksu likme ilgākā laika periodā pirmajā līmenī varētu būt ap 10% no izpeļņas (pie nosacījuma, ka demogrāfiskā struktūra ir nemainīga). Precīzas iemaksu likmes noteikšanai nepieciešami papildus makroekonomiskie un aktuariālie aprēķini.

Vecuma pensiju shēma nepieciešamības gadījumā nodrošina personu arī ar invaliditātes pensiju. Aprēķinot invalīda darba stāžu papildus faktiskajam stāžam tiek pieskaitīts potenciālais stāžs, kuru aprēķina kā pusi no to gadu skaita, kāds ir no pensijas pieprasīšanas līdz valstī noteiktajam pensijas vecumam. Aprēķinot papildpensiju, tiek pieņemts, ka invalīda izpeļņa arī turpmākos gadus pēc invaliditātes iestāšanās saglabātos nemainīga.

5. Obligātā fondētā shēma

Fondētā shēma nodrošina no izpeļņas atkarīgu pensiju, kas stingri bāzēta uz individuālām iemaksām un rada ienākumu pieaugumu no šīs naudas investēšanas. Valsts institūcijas ir atbildīgas par iemaksu savākšanu, uzskaiti un pensiju aprēķināšanu un izmaksāšanu, savukārt par investēšanas lēmumiem atbildību uzņemas pensiju fondi.

5.1. Mērķi

Otrā līmeņa uzdevums ir nodrošināt no izpeļņas atkarīgu pensiju ar visciešāko iespējamo saiti iemaksas - pakalpojumu apjoms. Shēmas obligātais raksturs samazina individu "tuvredzību", krājot savām vecumdienām pārāk maz līdzekļu, tajā pašā laikā nodrošina valdību pret morāla rakstura risku un sabiedrības paļaušanos tikai uz valsts minimālo pensiju. Pensiju fondi aktivizē cilvēkus savlaicīgi rūpēties par savām vecumdienām, labvēlīgi iespaido ekonomikas attīstību kopumā, palielinot personisko noguldījumu līmeni, kā arī mīkstina iedzīvotāju novecošanās procesu ekonomiskās sekas.

5.2. Shēmas raksturojums

Sistēma ir obligāta visiem darba ņēmējiem, bet brīvprātīga pašnodarbinātajām personām un brīvo profesiju pārstāvjiem. Šī veida pensijas apmēru nosaka individuālās iemaksas apjoms un investīciju tirgus rentabilitāte. Tas nozīmē, ka saņemamās pensijas apmērs ne likumdošanā, ne arī līgumā ar pensiju fondu nav fiksēts. Konkrēto fondu, kurā tiek novirzītas prēmiju iemaksas, izvēlas pati apdrošinātā persona.

Minimālās iemaksas likme tiek noteikta tādā apmērā, lai prognozētais pensijas apmērs būtu līdzvērtīgs 30-40% no aktualizētā vidējā dzīves laika

Minimālās iemaksas likme tiek noteikta tādā apmērā, lai prognozētais pensijas apmērs būtu līdzvērtīgs 30-40% no aktualizētā vidējā dzīves laika neto ienākuma. Pašnodarbinātajiem ir atļauts palielināt savu iemaksu likmi līdz noteiktai robežai, piemēram, 10 vidējo algu līmenim, t.i. 9000 Ls gadā.

Vismaz reizi gadā katrs dalībnieks saņem paziņojumu ar informāciju par uzkrātām individuālajām prēmijām un ienākumu no investīcijām, kā arī novērtējumu, cik daudz no attiecīgā gada ienākuma fonds varētu izdot personai sasniedzot noteikto pensijas vecumu.

Gada ienākumi no iemaksām fondā tiek indeksēti pilnā apjomā. Vidusmēra strādājošam valsts un privātā fonda pensiju kopsummai vajadzētu sasniegt 70% no iepriekšējās izpeļņas.

Prēmijas (līdz noteiktai robežai) un uzkrātais investīciju ienākums netiek aplikts ar nodokļiem, kamēr izmaksātie gada ienākumi vai cita veida regulārās izmaksas tiek apliktas ar iedzīvotāju ienākuma nodokli.

Pensiju fondiem jāuzņemas arī dzīvības un darba nespējas apdrošināšana, ja fonda dalībnieki vai to ģimenes locekļi ir tiesīgi pieprasīt invaliditātes vai apgādnieka zaudējuma pensijas.

5.3. Ieviešana

Sākumā prēmiju (iemaksu) likmi nosaka vienādu ar iemaksu likmes samazinājuma apjomu pirmajam līmenim. Atkarībā no šī procenta strādājošā individuālo algu palielina tā, lai darba devēja bruto izdevumi algām un darba ņēmēja neto alga saglabātos nemainīga. Vēlāk prēmiju likme tiek palielināta paralēli tam, kā tiek samazināta iemaksu likme, līdz prēmiju likme kļūst stabila un ir pietiekama iecerētā pensiju ienākumu līmeņa nodrošināšanai.

Atkarībā no ekonomikas pieauguma, reālo ienākumu no noguldījumiem līmeņa un normāla darba un pensionēšanas perioda samēra, adekvātas varētu būt prēmijas 10-15% apjomā. Prēmijas maksā strādājošie, bet tās tiek savāktas to darba ienākumu gūšanas vietā. Lai izvairītos no pārmēru augstām administratīvajām izmaksām, valsts institūcija (apdrošināšanas fonds) ir atbildīga par prēmiju savākšanu, nepieciešamo datu glabāšanu, pensiju izmaksāšanu un finansu paziņojumu nosūtīšanu. Katram dalībniekam tiek atvērta personiskais konts. Apdrošināšanas fonds - sava veida norēķinu centrs - pilda sabiedriskas institūcijas lomu.

Individuālo fondu investīcijas uztic veikt autorizētām, labi pārvaldītām un uzraudzītām finansu - kredīta iestādēm (finansu starpniekiem/pensiju fondiem), nepieciešamības gadījumā ierobežojot to tiesības investēt ārzemēs. Dalībnieki var izvēlēties starp konkurējošiem pensiju fondiem, bet pāriet citā fondā, uz kuru tiek pārskaitīti uzkrātie līdzekļi, var ne biežāk kā reizi gadā.

Ņemot vērā Latvijas ekonomikas mērogus, autorizētu fondu skaits ir ierobežojams.

5.4. Piezīmes

Valsts izstrādā stingri reglamentētu pensiju fondu uzraudzības sistēmu, lai minimizētu ieguldītāju risku.

Pašnodarbinātajām personām iesaistišanās otrā līmeņa shēmā nav obligāta, jo investēšana pašiem savā biznesā jau ir līdzekļu uzkrāšana vecumdienām. Bez tam, samaksātās prēmijas, īpaši biznesa sākumposmā, var negarantēt pensiju, ja uzņēmējdarbība turpmāk attīstās nesekmīgi un pašnodarbinātais nespēj turpināt iemaksas pensiju fondā. Pašnodarbinātie tomēr var brīvprātīgi piedalīties shēmā ar tādiem pat nosacījumiem kā pārējie (aplūkšana ar nodokļiem, iemaksu, neapliekamo minimumu un izmaksu robežas).

Lai samazinātu fondu un apdrošināšanas sabiedrību administratīvos un reklāmas izdevumus, un lai dotu iespēju iedzīvotājiem izvēlēties maksimālas informētības apstākļos, šāda veida pakalpojumi tiek ierobežoti un standartizēti.

Pensiju fondu un apdrošināšanas sabiedrību dibināšanas procesā ir iespējams veidot kopuzņēmumus ar ārvalstu institūcijām, kā arī izmantot Pasaules Bankas un Eiropas Rekonstrukcijas un Attīstības Bankas palīdzību un to pieredzi.

6. Privātā brīvprātīgā apdrošināšana

Iedzīvotājiem, kuri dod priekšroku augstam patēriņa līmenim vecumdienās vai arī, kuriem ir augsti ienākumi virs otrā līmeņa maksimālās robežas, ir reāla iespēja un motivācija veidot papildus uzkrājumus vecumdienām. Tomēr sabiedrības iespējas brīvprātīgam trešajam līmenim (piem., nodokļu atvieglojumu ziņā) jāregulē ļoti rūpīgi un piesardzīgi, jo katrs atvieglojums palielina budžeta deficītu ilgā laika periodam. Atbilstošā nodokļa iemaksa tiek atlikta līdz brīdim, kad sāksies uzkrājumu tērēšana. Tikai tad tie ir pakļauti aplūkšanai ar nodokļiem. Tādēļ trešā līmeņa veidošanā maksimāli jāizvairās no ievērojamu nodokļu atvieglojumu piemērošanas.

No otras puses, attīstīts otrais līmenis rada pietiekamas papildus iespējas brīvprātīgai krāšanai, jo tas labvēlīgi iespaido finansu tirgus attīstību. Pieaugošs uzkrāšanas instrumentu piedāvājums un to dažādība, kas sola augstu rentabilitātes līmeni no ieguldījumiem, ļauj iedzīvotājiem izvēlēties uzkrāšanas veidu un sadalīt risku. Tas nodrošina pietiekami plašas iespējas un darbības lauku arī brīvprātīgās papildus pensijas apdrošināšanas attīstībai.

7. Pārejas shēma

Vissarežģītākā jebkuras visaptverošas pensiju reformas sastāvdaļa ir noteikt pārejas posma kārtību. Šis uzdevums ir īpaši sarežģīts, jo notiek pāreja, kaut arī daļēja, no nefondētās uz fondēto nodrošināšanu. Daļa no šobrīd esošā valsts netiešā parāda iedzīvotājiem, kas ir pamatā nefondētai sistēmai, kļūst acīmredzama.

Cilvēki, kuri ir strādājuši un maksājuši nodokļus vai iemaksas nefondētajai shēmai pēc savas dzīves laikā pastāvējušajiem "spēles noteikumiem", ir rēķinājušies ar to, ka valsts viņiem garantēs iemaksām atbilstošu pensijās apmēru no nākošās paaudzes strādājošo iemaksām vai nodokļiem. Ja tiek laužts šis paaudžu līgums, valstij jāuzņemas saistības nosegt šo parādu.

7.1. Mērķi

Pārejas kārtība:

- nodrošina papildus ienākumus pensionētajiem un pirmspensijas vecuma stādājošiem, kuri nepiedalās jaunajā fondētajā shēmā (kuriem līdz pensijai ir mazāk kā 10 gadi). Tādējādi tiek radīta lielāka vienlīdzība starp dažādām paaudzēm;
- rada stimulus vecāka gadagājuma strādājošiem iesaistīties jaunajā shēmā pēc brīvprātības principa;

7.2. Shēmas raksturojums

Reformas uzsākšanas datumā tiek fiksēts robežvecums - 50 gadi. Personas, kuras ir jaunākas, obligāti tiek iesaistītas jaunajā fondētajā shēmā. Vecāka gadagājuma strādājošie var izvēlēties vai pievienoties pārejas shēmai vai otrā līmeņa fondētajai shēmai.

Tie, kuri izvēlas pārejas shēmu, kā arī jau pensionētie, saņem papildus piemaksu, kuras apjoms ir atkarīgs no papildus resursiem, kas tiek paredzēti pensiju reformas vajadzībām, un no tiem līdzekļiem, kuri tiks novirzīti šim mērķim no valsts budžeta kreditoriem vai privatizācijas līdzekļiem tādā apmērā, kādu valsts vēlas pieļaut.

Iemaksas, kuras izdara vecāka gadagājuma stādājošie, ja viņi pievienojas pārejas shēmai, tiek ieskaitītas speciālā pārejas fondā.

7.3. Ieviešana

Lai jaunā shēma netiktu apgrūtināta palielinot augšminētās papildus piemaksas, nepieciešams stingri nodalīt finansiālās operācijas, kuras veic pamata shēmas ietvaros, no pārejas shēmas jeb 4.līmeņa finansēšanas.

Pamata shēma pastāvošajā situācijā saglabā nemainīgas reformas sākumā piešķirtās pensijas, kuras indeksējot ar cenu indeksu, tiek sasniegts plānotais pilnās pensijas līmenis - 2 iztikas minimumi. Pēc tam, ņemot vērā ilgtermiņa pamatshēmas finansiālo situāciju, var tikt ieviesta jaukta tipa cenu/algu indeksācija.

Fiksēts pensijas līmenis un iemaksu likmes pamatshēmā ir iekšēji mainīgi. Pieaugot reālajām algām, samazinoties bezdarbam, kā arī paplašinoties oficiālajam darba tirgum, nepieciešamo iemaksu likme laika gaitā kritīsies līdz tā sasniegs noturīgu, stabilu līmeni. No pārejas shēmas līdzekļiem maksā pensiju piemaksas tiem, kuri nevar pievienoties jaunajam fondētajam līmenim. Pārejas shēmas ienākumi tiek gūti no reformai paredzēto privatizācijas līdzekļu pārdošanas, un no Valdības subsīdijām, kuras iegūst no vispārējiem nodokļiem, vērtspapīru izlaides vai citiem avotiem.

7.4. Piezīmes

Gados vecākiem strādājošiem, t.i., vecumā starp 50 gadiem un noteikto pensijas vecumu, tiek radīta iespēja pašiem izvēlēties shēmu, tādējādi izvairoties no nevienlīdzīgas pieejas attiecībā uz personām līdzīgās vecuma grupās. Iespējams, ka iedzīvotāji, kuri ir ļoti tuvu pensijas vecumam, izvēlēsies pensiju piemaksas shēmu (4.līmenis), bet tie, kuri ir tuvāk robežvecumam (50 gadi), izvēlēsies otrā līmeņa shēmu.

VII Nepieciešamie pasākumi reformas realizēšanai

1. Organizatoriskie pasākumi

Reformas ieviešanai nepieciešams veikt virkni organizatorisko pasākumu:

1. Apdrošināšanas maksājumu administrēšanas reorganizācija, iepriekšējā darba stāža vai apdrošināšanas iemaksu periodu personificētas uzskaites un iemaksu iekasēšanas sistēmas ieviešana visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem;

2. Esošās administratīvās struktūras pārkārtošana, struktūrvienības izveidošana, kas vada pārejas fondu, t.i., pensiju piemaksas, pārvalda privatizācijas līdzekļus, izlieto budžeta subsīdijas, kredītus u.tml;

3. Centrālās aģentūras tiesiskās bāzes un administratīvās struktūras izveidošana, kas uzņemas atbildību par prēmiju savākšanu otrā līmeņa shēmai kopā ar pirmā līmeņa iemaksām;

4. Normatīvo aktu sagatavošana, tajā skaitā privāti pārvaldīto pensiju fondu izveidošanu, darbību, uzraudzību regulējošu likumu izstrādāšana;

5. Minimālo nosacījumu radīšana finansu tirgum, kas dotu iespēju pensiju fondu darbībai.

Šādas visaptverošas pensiju reformas sagatavošana pēc starptautisko organizāciju ekspertu vērtējuma prasa vismaz 2-3 gadus. Reforma noslēgsies 47 gadu laikā pēc tās uzsākšanas.

Pirmajā un otrajā punktā minētie organizatoriskie pasākumi nav tieši saistīti ar pensiju reformu un ir jāveic neatkarīgi no tā vai koncepcija tiek pieņemta vai ne.

Gan Labklājības ministrijas, gan starptautiskie eksperti ir vienprātis, ka bez sociālās apdrošināšanas maksājumu iekasēšanas sistēmas sakārtošanas reformas nav iespējamas.

2. Reformas etapi:

- likumdošanas izstrādāšana 1. līmeņa shēmas funkcionēšanai (likums *Par valsts pensijām*);
- iemaksu likmes pārdalīšana starp darba ņēmēju, devēju un valsti - pensiju vecuma paaugstināšana;
- nepieciešamā apdrošināšanas stāža paaugstināšana;
- piešķirto pensiju pārrēķins un jaunpiešķiramo pensiju aprēķins atbilstoši 1.līmeņa shēmai;

- pārejas shēmas tiesiskā regulējuma nodrošinājums (pārejas noteikumi pie likuma *Par valsts pensijām*);
- pārejas shēmas finansiāli administratīvā mehānisma izstrādāšana;
- piemaksu uzsākšana no pārejas shēmas;
- likumdošanas izstrādāšana, kas regulētu privāto trešā līmeņa pensiju fondu darbību un uzraudzību (likums *Par pensiju fondiem*);
- 2.līmeņa shēmas tiesiskā nodrošinājuma izstrādāšana (*Par obligāto pensiju apdrošināšanu*);
- 2.līmeņa ieviešana pēc attiecīgu ekonomisko nosacījumu sasniegšanas.

3. Pārejas finansēšanas problēmas

Pāreju no nefondētās uz daļēji fondēto shēmu var realizēt nekavējoties, ja valsts neuzskata par saistošām tās sociālās drošības garantijas, kuras tā (PSRS) ir solījusi pildīt attiecībā uz pensionāriem un tiem strādājošiem, kuri izdarījuši iemaksas (no 1991.g.) vecajai nefondētajai shēmai. Tomēr tāda pieeja ir politiski gandrīz neiespējama.

Šo garantiju atzīšana nozīmē valsts budžeta saistību palielināšanos vai ļoti pakāpenisku pāreju uz fondēto shēmu, jo pretējā gadījumā strādājošo iemaksas esošo pensionāru uzturēšanai var samazināties. Tās fondētās shēmas ietvaros tiek novirzītas uz individuālu uzkrāšanu vecumdienām un tiek izmantotas investīcijām vai depozītnoguldījumiem.

Lai ātri pārietu uz daļēji fondētu sistēmu valstij ir divas iespējas - izdarīt aizņēmumu vai arī ieviest papildus nodokli (palielināt esošos nodokļus). Pirmā iespēja novirza ekonomisko slodzi uz nākošajām paaudzēm, otrā - uz pašreizējo iedzīvotāju paaudzi.